

Марина Юріївна Мельник,
науковий співробітник відділу
проектування розвитку обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 37.011.3-051

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ТА СІМ'Ї ПРИ ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

В статті розкривається актуальність взаємодії школи та сім'ї як важливіших соціальних інститутів в формуванні готовності к професійному самоопределению одаренных старшеклассников.

Ключевые слова: семья, школа, профессиональное самоопределение.

This article is about the relevance of interaction schools and family as important social institutions in forming readiness for professional self-determination of gifted student.

Key words: family, school, professional self-determination.

На сьогодні характерним є певне перекладання батьками відповідальності за виховання юної особистості на навчальний заклад і, навпаки. Це явище присутнє при вирішенні освітніх і виховних труднощів, з якими стикається юна особистість. Вибір професії є одним із обов'язкових виборів, що постає перед обдарованим старшокласником і з яким він не завжди може упоратись самостійно. Налагодження співпраці сім'ї та навчального закладу для допомоги обдарованим старшокласникам у професійному самовизначенні зумовлено тим, що традиційний навчально-виховний процес у навчальному закладі не має достатнього ресурсу впливу на юну особистість без підтримки сім'ї. А сім'я, у свою чергу, може не володіти актуальною та повною інформацією про особливості ринку праці, вимоги професії до особистості працівника. До того ж батьки можуть впливати на вибір професії дитиною проектуючи на неї власні бажання, життєві труднощі тощо.

Про важливість налагодження співпраці навчального закладу та сім'ї неодноразово говорили В. Сухомлинський, А. Макаренко, К. Ушинський, Л. Виготський та ін. Особливості організації їх взаємодії досліджено у працях сучасних дослідників – Л. Бойко, М. Машовець, О. Хромова, В. Безлюдна, О. Пухта та ін. Разом із тим, необхідно зауважити, що

вивчення особливостей взаємодії сім'ї та навчального закладу у процесі формування готовності до професійного самовизначення обдарованих старшокласників залишилося поза увагою дослідників.

Метою статті є висвітлення особливостей налагодження взаємодії сім'ї і навчального закладу у процесі формування готовності до професійного самовизначення обдарованих старшокласників.

Сім'я є одним із давніх соціальних інститутів, а також передумовою функціонування соціуму та осередком формування людського капіталу [11]. Сімейний кодекс України визначає сім'ю як первинний та основний осередок суспільства, що складається з осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки [8].

Складно переоцінити роль сім'ї у формуванні юної особистості. Цікаво організоване життя дітей у сім'ї нейтралізує негативні позасімейні впливи на дитину. Адже процес виховання в ній містить форми впливу на юну особистість – спілкування, діяльність, пізнання, особистий приклад батьків, оцінка реальної поведінки, заохочення, покарання, за допомогою яких здійснюється співпраця соціального мікро- та макросередовища [3].

Цілеспрямована діяльність навчального закладу щодо налагодження взаємодії зі сім'єю є важливою

у контексті досліджуваної нами проблеми, оскільки сімейне середовище сприяє формуванню у дитини цінностей, спрямованості, особливостей поведінки тощо.

Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України, Українським центром соціальних реформ та Фондом народонаселення ООН у 2009 р. було проведено цікаве дослідження сім'ї та сімейних відносин в Україні. Одним із завдань дослідження було вивчення особливостей взаємин батьків та неповнолітніх дітей. Результати вивчення сімейного мікроклімату, на нашу думку, є цікавими [7]: більшість батьків задоволені стосунками зі своїми дітьми (рис. 1). На питання про наявність порозуміння між батьками та дітьми позитивну відповідь дали більше 90 % респондентів.

Необхідно зауважити, що для налагодження співпраці навчального закладу та сім'ї у контексті досліджуваної проблеми важливим є прояв батьками ініціативи [5]. Не викликає сумнівів факт стурбованості батьками професійним майбутнім власної дитини. Потрібно згадати про те, що, *по-перше*, обдарований старшокласник часто може бути обдарованим у декількох сферах – йдеться про мультипотенційність. І прийняти самообмежуюче рішення не завжди просто, оскільки вибір спеціальності робить людину прив'язаною до свого вибору, вона отримує визначену сферу діяльності [4]. *По-друге*, як ми згадували, батьки не завжди володіють повною та адекватною інформацією про кон'юнктуру ринку праці регіону, особливості певних професій та спеціальностей тощо. До того ж часто сім'я зацікавлена лише успішністю дитини, вибір професії для них часто визначається вибором навчального закладу для продовження навчання. Окрім того, потрібно брати до уваги той факт, що особливості виховання особистості в сім'ї залежать і від типу сім'ї [7]. В. Торохтій зазначає, що сучасні сім'ї відрізняються за:

- кількістю дітей: бездітна, одnodітна, малодітна, багатодітна сім'я;

- складом: неповна сім'я, окрема, проста чи нуклеарна, складна (сім'я декількох поколінь), велика родина, материнська сім'я, родина повторного шлюбу;
- структурою: з одної шлюбної пари з дітьми або без дітей; з одним із батьків подружжя та іншими родичами; з двома і більше шлюбними парами з дітьми або без дітей, з одним із батьків подружжя та інших родичів або без них; з матір'ю (батьком) і з дітьми;
- типом керування сім'ї: егалітарні та авторитарні сім'ї;
- сімейним побутом: сім'я «віддушину»; дітоцентричного типу; типу спортивної команди або дискусійного клубу; сім'я, в якій на першому місці комфорт, здоров'я, порядок;
- однорідністю соціального складу: соціально гомогенні (однорідні) і гетерогенні [12].

Цікавим для нашого дослідження є видана під редакцією С. Чистякової збірка наукових праць, присвячена дослідженню взаємодії навчального закладу, сім'ї та суспільства у підготовці учнів до вибору професії. У дослідженнях Л. Йовайши, Т. Буянової, В. Говоркян, Е. Михайлової визначено, що рішення про вибір майбутньої професії під впливом батьків прийняли від 35 до 53 % опитаних учнів [2]. У дослідженні В. Моляка важливим чинником вибору професії для учнів також визначено вплив батьків [9].

Результати наших досліджень свідчать про те, що більш як за 25 років ситуація не змінилась. Під час вибору професії для більшості обдарованих старшокласників вирішальною є думка батьків. Тому є важливою цілеспрямована діяльність навчального закладу щодо налагодження співпраці з батьками для допомоги обдарованим старшокласникам у професійному самовизначенні.

Доцільно згадати дослідження В. Романчука, в якому дослідник з'ясував, що менше ніж 32 % батьків мають змістовну інформацію стосовно попиту на професії, і більше ніж 10 % опитаних батьків змогли

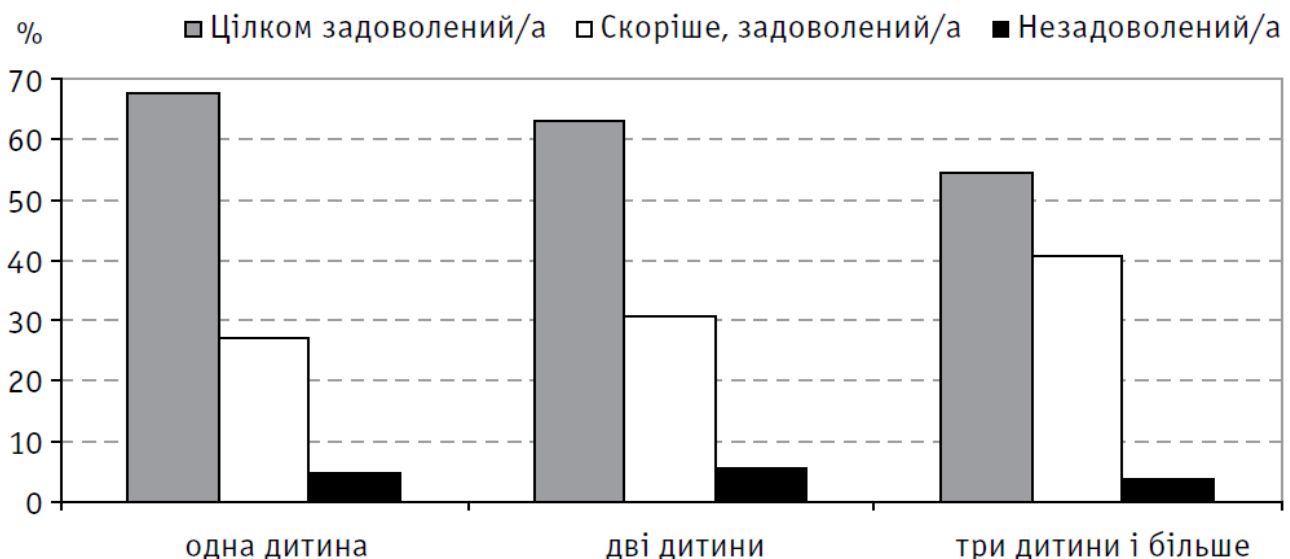

Рис. 1. Поділ респондентів за ступенем задоволеності стосунками зі своїми дітьми залежно від кількості дітей

назвати більше 10-ти вимог професії до особистості працівника [6].

Сучасна психолого-педагогічна наука трактує взаємодію, як взаємозалежний обмін діями, спеціальну організацію людськими власними діями для успішної реалізації спільної діяльності, під час якої реалізується взаємовплив, взаєморегулювання, взаємодопомога та взаємоконтроль і проявляється у двох основних видах – співробітництві та суперництві [2]. Взаємодію навчального закладу та сім'ї описують як процес реалізації зв'язків та ставлень, головною метою якого є успішна соціалізація дитини [3].

Л. Руденко виділяє наступні принципи взаємодії навчального закладу та сім'ї:

- поєднання форм масової, групової та індивідуальної роботи;
- опора на позитивний досвід виховання дітей у сім'ї;
- послідовність та неперервність;
- принцип паралельного впливу вчителів на батьків, батьків на вчителів і батьків один на одного [1].

Для сучасного навчального закладу характерними є стихійна та інтуїтивна організація співпраці зі сім'ями учнів. Популярною формою організації взаємодії є проведення батьківських зборів. Проте вони проводяться у формі монологу класного керівника і частіше присвячені успішності учнів. До участі у роботі батьківських комітетів залучається незначна частина батьків. До того ж навчальний заклад не бере участь у психолого-педагогічній просвіті батьків і профорієнтаційній діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виділити декілька поширених напрямів взаємодії навчального закладу та сім'ї для допомоги обдарованим старшокласникам у професійному самовизначенні:

- співпраця шкільного та батьківського комітетів;
- проведення виховних годин, батьківських зборів;
- допомога в організації позакласного часу (організація та проведення екскурсій, тематичних виховних заходів, організація групових проектів тощо);
- психолого-педагогічна допомога навчального закладу у вихованні дітей тощо.

Необхідно виокремити колективні та індивідуальні форми діяльності навчального закладу та сім'ї. Разом з тим, доцільно згадати про поширені проблеми організації взаємодії сім'ї та навчального закладу: небажання батьків налагоджувати з ним співпрацю, брак психолого-педагогічних знань батьків та їх значна трудова зайнятість [1].

Співпраця навчального закладу та сім'ї передбачає просвітницький характер, у результаті чого батьки зможуть не лише ознайомити дітей зі світом професій, особливостями вибору виду майбутньої діяльності та навчального закладу, а також сприятимуть формуванню у дитини активної позиції щодо власного життя, бажання сапомізнання та саморозвитку.

О. Хромова пропонує виділяти такі напрями у співпраці навчального закладу та сім'ї з формування

готовності до професійного самовизначення: медико-педагогічна, правово-педагогічна, інформаційно-педагогічна та психолого-педагогічна [10]. Отже, співпраця навчального закладу та сім'ї, в контексті досліджуваної нами проблеми, потребує залучення: педагогічного колективу, адміністрації навчального закладу, соціально-психологічної та медичної служб, а також класних керівників та учителів-предметників.

Основою на вищесказаному, важливою є умова відкритості, за якої і батьки обдарованого учня і педагогічний колектив навчального закладу мають бути готовими до співпраці. Батькам повинна надаватись інформація не лише про особливості виховання та навчання дітей, а й про шляхи оптимізації професійного самовизначення обдарованих старшокласників. У свою чергу для навчального закладу важливою є інформація про особливості сімейних стосунків.

Для формування готовності обдарованих старшокласників до професійного у системі «сім'я – школа» важливою є підтримка адміністрації навчального закладу. Доцільним видається виокремлення блоку профорієнтаційної діяльності в окремий напрям, із визначенням відповідальних. Важливою є підготовка соціально-психологічною службою навчального закладу. Вона полягає у погодженні програми з класними керівниками та вчителями-предметниками і спрямована на формування готовності до професійного самовизначення з врахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей.

При налагодженні взаємодії навчального закладу та сім'ї для допомоги обдарованим старшокласникам у професійному самовизначенні доцільним, на нашу думку, є використання наступних форм діяльності:

- індивідуальні консультації з питань профорієнтації, обдарованості;
- тематичні групові консультації; батьківські збори; лекції, семінари;
- спільні виховні заходи за участі учнів, батьків, учителів.

Зупинимось конкретніше на кожній зі згаданих форм діяльності.

Проведення тематичних батьківських зборів, на відміну від традиційних, присвячені особливостям освітніх маршрутів дітей відповідно до їх вікових та індивідуальних особливостей, ознайомленню батьків із психологічними, медичними та правовими особливостями вибору професії, кон'юнктурою ринку праці, попередженню уникнення типових помилок вибору професії тощо. Необхідно врахувати, що класний керівник під час проведення батьківських зборів може керуватись не лише інформаційною метою, але й навчальною або корекційною. Цьому сприяє застосування інтерактивних методів у процесі організації роботи з батьками.

Організація та проведення лекцій, присвячених висвітленню особливостей обдарованої дитини, аналізу ринку професій, вимог професії до особистості працівника тощо, в першу чергу, спрямована на підвищення педагогічної грамотності батьків. Лекції можуть бути традиційні «теоретичні», а також містити

елементи бесіди, обговорення педагогічних ситуацій тощо. Проведення тематичних семінарів має певні переваги порівняно з такою формою діяльності, як лекція. На семінарах має місце не лише розширення знань батьків з певної проблематики, а й формування активної позиції батьків до розв'язання проблеми, оскільки така форма діяльності передбачає діалогове спілкування. Семінарське заняття може проводитись у формі оголошення доповідей і розгорнутої бесіди на задану тему. Орієнтовна тематика лекцій та семінарів для батьків:

- вікові та індивідуальні особливості обдарованих старшокласників;
- формування ціннісних орієнтацій обдарованої дитини в сім'ї;
- вплив сім'ї на вибір професії обдарованим старшокласником;
- керівництво самоосвітою обдарованих учнів;
- здібності, нахили, професійні переваги дітей;
- спрямованість особистості;
- мотиви вибору професії;
- відповідність людини і професії;
- помилки вибору професії

тощо.

Також цікавим є проведення круглих столів, на яких обговорюються проблеми відповідальності батьків за виховання дітей, виховання гармонійної особистості, особливості самовизначення тощо. Для різнобічного та повного охоплення проблеми під час обговорення на круглий стіл доцільно запрошувати психолога, лікаря (медсестру) тощо.

Окрім групових форм роботи доцільним для розв'язання досліджуваної проблеми є індивідуальне консультування. Проводячи індивідуальне консультування батьків, необхідно робити наголос на інформаційному насиченні, та сприяти формуванню «батьківської рефлексії». Цікавими, на нашу думку, для батьків можуть бути відповіді на питання: Чи вважаєте Ви свою дитину обдарованою? Чому? Якими особистими досягненнями дитини Ви пишаєтесь? Про що мріє Ваша дитина? Чим займається Ваша дитина у вільний час? Чи обрала Ваша дитина професію? Якщо так, то яку професію вона обрала і чому? Відповіді на схожі питання допомагають батькам подивитись на сімейну ситуацію інакше, що сприятиме вирішенню проблеми вибору професії не з позиції «зверху».

Доцільним є проведення анкетування дітей для вивчення рівня їх профорієнтаційних знань, мотивів вибору професії тощо. До такої анкети можна поставити наступні питання.

- Чи вважаєте Ви себе обдарованим? Чому?
- Ваші уявлення про власні здібності, особливості характеру є (позначте відповідне) :

Повні та чіткі. Приблизні. Важко розібратись у собі.

- Яку професію рекомендують Вам обрати батьки? Друзі? Учителі?
- Які, на Вашу думку, професії є актуальними на сьогоднішньому ринку праці?

- Які навчальні заклади готують фахівців за цими спеціальностями?

- Які професії є найменш затребуваними на сучасному ринку праці?

- Що Ви робите для оволодіння майбутньою професією?

Після того, як батьки заповняють анкету, корисним, на нашу думку, є ознайомлення батьків із відповідями дітей.

Для залучення батьків до формування готовності до професійного самовизначення обдарованих старшокласників доцільним є психолого-педагогічна просвіта, консультування та залучення батьків до різних виховних заходів:

- спільні зустрічі дітей та батьків із представниками державної служби зайнятості;
- організовані для старшокласників повідомлення батьків, спеціально запрошених представників різних професій про особливості певної професії, вимоги професії до особистості працівника;
- екскурсії на підприємства;
- проведення «тижня професій» тощо.

Необхідно окремо згадати доцільність підготовки профорієнтаційного куточку, де вчителі, психологи, медичні працівники, батьки зможуть розмішувати інформацію профорієнтаційного характеру. Такий інформаційний стенд може знайомити з потребами регіону певних професій, професії та спеціальності, які можна одержати у різних галузях виробництва. Доцільно розмішувати та регулярно оновлювати професіограми різних професій, а також додаткову літературу, де батьки та учні зможуть дізнатися більше інформації цієї проблематики.

Таким чином, нині актуальним є налагодження співпраці між навчальним закладом та батьками для допомоги старшокласникам у розв'язанні багатьох проблем, з якими вони стикаються. Вибір професії є однією з таких проблем, що потребує цілеспрямованої та узгодженої допомоги навчального закладу та сім'ї. Самостійне, діяльне, осмислене професійне самовизначення обдарованого старшокласника є першим етапом професійного становлення обдарованого професіонала. Цілеспрямована діяльність навчального закладу, допомога сім'ї не вирішує проблему вибору професії за обдарованого старшокласника. Ця діяльність допомагає створити умови для того, щоб старшокласник самостійно та усвідомлено зробив свій вибір, що і визначить важливі шляхи розвитку молоді людини.

Використані літературні джерела

1. Взаємодія сім'ї і школи у формуванні екологічної компетентності школярів: Метод. посібн. для вчителя / Авт. Л. Д. Руденко. – К.: Педагогічна думка. – 32 с.

2. Взаимодействие школы, семьи и общественнойности в подготовке школьников к выбору профессии: Сб. науч. трудов / Под ред. С. Н. Чистяковой. – М.: АПН СССР, 1989. – 82 с.

3. *Докунина Е. М.* Взаимодействие школы и семьи в формировании нравственных основ поведения младших школьников: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Е. М. Докунина, Институт педагогики АПН Украины. – К., 1993. – 176 с. – С. 34.

4. *Кон И. С.* Психология юношеского возраста: (Проблемы формирования личности). Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / И. С. Кон. – М.: Просвещение, 1979. – 175 с.

5. *Макаренко А. С.* О воспитании / А. С. Макаренко. – М.: Политиздат, 1988. – 256 с.

6. *Сухомлинский В. А.* Об эстетическом воспитании / В. А. Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1973. – 272 с.

7. *Романчук В. П.* Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до вибору майбутньої професії у навчально-трудова діяльності: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 2002. – 20 с.

8. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. – К.: ТОВ «Основа-Принт», 2009. – 248 с.

9. Сімейний кодекс України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

10. Трудова підготовка учасників в міжшкільних комбінатах / Под ред. В. А. Моляко. – К.: Рад. школа, 1988. – 168 с.

11. *Хромова О. Л.* Проблема педагогічної підготовки батьків щодо професійного самовизначення старшокласників // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць, випуск 15, книга II. – С. 297–307.

12. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні. – К.: АДЕФ-Україна, 2008. – 256 с.

13. *Шнейдер Л. Б.* Психология семейных отношений курс лекций. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://psychlib.ru/mgppu/SPs/SPs-001.HTM#Титульные_листы

